

I. F. KUC

MAGYAR INTERNACIONALISTÁK KÖZÉP-ÁZSIÁBAN

I.

1916 elején az orosz birodalom turkesztáni területén az első világháború alatti osztrák—magyar és német hadseregből mintegy 200 000 hadifogoly tartózkodott.

Közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt a hadifoglyok háromnegyed részét az ország más területére vitték, így Közép-Ázsiában 50 000 fő maradt. Továbbra is itt tartani a foglyokat már veszélyessé vált. A cári gyarmati kormányzat félt tőlük, mivel támogatták a helyi muzulmán őslakosság 1916 őszén kitört felkelését. A cári rendszer ugyanis elrendelte a korábban hadkötelezettség alá nem eső bennszülöttek mozgósítását, de nem mert fegyvert adni a kezükbe, így a mozgósítás nem a hadsereg soraiba, hanem hátszói katonai munkákra történt.

A lakosság az orosz gyarmatosítók, valamint a kialakulóban levő bennszülött burzsoázia és a „bájok”¹ kettős elnyomása alatt szenvedett. A kibírhatatlanul súlyos elnyomáshoz a katonai munkákra történő mozgósítás során hozzájárult még az elnyomók önkényeskedése és törvénysértése is. A megvesztegetett cári katonai tisztségviselők² és a nemzeti járási parancsnokok a gazdagok fiai helyett a szegényparasztság köréből mozgósítottak, gyakran a család egyetlen fenntartóját is elvitték. Kétségbeesésükben a dolgozó muzulmánok felázadtak. A kozák büntető különítmények és katonai-tábori bíróságok a felkelést kegyetlenül elfojtották. Kuropatkin tábornok, a cári főkormányzó és a turkesztáni területi csapatok parancsnoka, még a februári burzsoá forradalom előestéjén is 480 felkelő halálos ítéletét írta alá. Természetes, hogy a helyi muzulmán őslakosság egyre jobban gyűlölte nemzete elnyomóját.

Az ipari üzemekben, a vasutakon, az utak és a távíróvonalak javításán, valamint a kulákoknál a mezőgazdaságban dolgozó hadifoglyok saját szemükkel látták, milyen elviselhetetlenül nehéz a dolgozók sorsa ezen a cári gyarmaton, és hogy felkelésüket a cárizmus vérbefojtja. Miután kapcsolatot teremtettek az oroszországi proletariátussal, megértették, hogy a proletároknak sem könnyebb elviselni a vagyonos osztályok és a területi vezetők súlyos igáját és kizsákmányolását. Ez az oka annak, hogy egyes hadifogoly munkások még a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt bekapcsolódtak az oroszországi proletariátus forradalmi küzdelmébe, majd, a forradalmi fegyveres osztályharc folyamán, so-

1 Báj (üzbég) = gazdag, kulák

2 Turkesztán, mint gyarmat, katonai közigazgatással rendelkezett.

Varga István internacionalista ezredparancsnok kitüntetése. A Horezmi Népi Szovjet Köztársaság adományozta 1923-ban. (Az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményéből)

kan beléptek a Vörös Gárda különítményeibe, később pedig a Vörös Hadsereg alegységeibe és egységeibe, vagy a felállításra került internacionalista egységekbe. Ezek a hadifoglyok nagy segítséget nyújtottak az orosz proletariátusnak és a helyi muzulmán őslakoságnak a szovjethatalom és a szocialista forradalom vívmányainak megvédésében.

Ahhoz, hogy a hadifogoly munkások eligazodjanak a cári Oroszország gyarmatbirtokain kialakult bonyolult politikai helyzetben, a bolsevik párt nyújtott segítséget. A bolsevikok és Oroszország proletariátusa átértékelték a foglyok nehéz sorsát, osztálytestvéreiknek tekintették, támogatták őket. Nagy politikai munkát végeztek a hadifogolytáborokban: megmagyarázták az imperialista háború lényegét, annak szükségességét, hogy az polgárháborúvá váljék, és a proletár internacionalizmus szellemében nevelték a hadifoglyokat. A hadifoglyok között levő oszták—magyar szociáldemokraták a bolsevikok segítségével illegális szervezeteket hoztak létre, és a bolsevikokkal összehangolt politikai munkát végeztek a táborokban, valamint azoknak a foglyoknak a munkahelyén, akik az Oroszországban érlelődő proletárforradalmat saját, életbevágóan fontos ügyüknek, támogatását pedig proletár internacionalista kötelességüknek tekintették. S amikor megkezdődött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a fiatal Szovjet Köztársaság munkásai és a magyar munkások között igazi, testvéri internacionalista barátság alakult ki.

Erről tanúskodik a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság kormánya által 1957. március 28-án kiadott közös nyilatkozat: „... a magyar és a szovjet nép baráti kapcsolatainak mély gyökerei vannak... A magyar nép büszke arra, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban a magyar nép legjobb fiai is részt vettek...”³

Erről beszélt Kádár János elvtárs is az SZKP Központi Bizottsága, a Szovjetunió és az Oroszországi SZSZSZK Legfelsőbb Tanácsának 1967. november 4-én tartott ünnepi ülésén:

„Barátságunk a szovjethatalom születésének időszakában kezdődött, akkor, amikor a magyarok tízezrei fegyvert ragadtak és a polgárháborúban a Vörös Hadsereg, a partizánosztagok soraiban harcoltak az ellenforradalmárok és intervenciók ellen.”⁴

A bolsevikok hatásos propagandája — amelyet a helyi dolgozók és a bennszülötteknél semmivel sem jobban élő orosz proletariátus kegyetlen elnyomásának és kizsákmányolásának tényei szemléltetően alátámasztottak —, valamint a felkelést követő brutális megtorlás meggyőzte a hadifoglyokat arról, hogy segíteniük kell az elnyomók elleni harcban. Azt is megértették, hogy egyedül a bolsevikok a munkások forradalmi harcának hűséges védelmezői és szervezői. Ausztria—Magyarország és Németország szociáldemokratái, mint a dolgozó osztályok öntudatosabb pártunkívüli hadifoglyai közül sokan mások is, a bolsevizmus eszméinek forradalmi hatására váltak kipróbált bolsevikokká.

A turkesztáni területen az októberi győzelem után Turkesztán Kommunista Pártja segítségével és irányításával alakult meg a „Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja”, amely később egyesült Turkesztán Kommunista Pártjával.

„A külföldi kommunisták pártszervezetei a polgárháború frontjain nagy politikai és szervezőmunkát végeztek a külföldi munkások és internacionalista harcosok között, aktívan részt vettek a helyi tanácsok és pártbizottságok munkájában, a hadifoglyok közül a külföldi munkásokat bevonták a Vörös Hadsereg soraiba, újságokat adtak ki saját nyelvükön.

Számos európai ország kommunista pártjának jeles személyiségei, például Gábor József, Sziklai Sándor és mások, a Turkesztánban élő külföldi kommunisták közül kerültek ki.”⁵

„Amikor 1918 nyarán a köztársaság az amerikai—angol imperialisták által szervezett és irányított négy front gyűrűjében találta magát, a forradalmi vívmányok védelmére Turkesztán egész dolgozó népe felkelt. Ebben a harcban méltó helyet foglaltak el a külföldi kommunista csoportok.”⁶

A Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a Külföldi Kommunisták Központi Szövetsége képviselőinek segítségével 1918. decemberében a taskenti területi konferencián létrehozott „Külföldi Kommunista Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának Turkesztáni Területi Bizottsága”⁷ elnevezésű szerv kezébe vette a külföldi kommunisták valamennyi pártszervezetének irányítását,⁸ munkáját pedig szorosan összehangolta Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságával. Az első ízben összehívott Területi Bizottság tagjai a következők voltak: elnök Franz Fagler osztrák kommunista, tagjai:

3 *Népszabadság*, 1957. március 29., 2. o.

4 *Népszabadság*, 1967. november 5., 1. o.

5 История коммунистических организаций Средней Азии. Издательство институтов МЛ Узбекистана, Таджикистана, Киргизии, Казахстана. *Узбекидаг*, 1967 г., стр. 300.

6 Н. С. Соловьев: *Иностранцы коммунисты в Туркестане*. Госиздат Узбекской ССР, 1961 г., стр. 45.

7 Уо. 27. о.

8 Уо. 30. о.

Spitzer Manó, Teichner Zsigmond, Braun Iván, Lóránd Ferenc elvtársak és mások. Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságával és a Turkesztáni Központi Végrehajtó Bizottsággal Fagler és Teichner elvtárs tartotta a kapcsolatot oly módon, hogy minden ülésen és értekezleten részt vettek. A Területi Bizottságnak sajtószerve is volt, „A népek szabadsága” című újság, amely magyar és német nyelven jelent meg (mivel a külföldi kommunisták pártszervezeteiben magyarok voltak a legtöbben, utánuk következtek a németek — I. F. K.). A konferencia pontosan meghatározta a Szovjet Turkesztánban élő külföldi kommunisták feladatait”.⁹

Az 1919. március 18—23. között tartott VIII. pártkongresszuson elhangzott beszámolóban V. I. Lenin kiemelte azt a hatalmas szerepet, amelyet Szovjet-Oroszországban a külföldi kommunista csoportok játszottak:

„Azokból a hadseregekből, amelyeket az imperialisták kizárólag saját érdekeikben létesítettek, több százezer hadifogoly ment vissza Magyarországra, Németországba, Ausztriába, és munkájuk eredményeképpen a bolsevizmus bacillusai teljesen elárasztották ezeket az országokat. És ha ott velünk rokonszenvező csoportok és pártok vannak uralmon, ez annak a láthatatlan és a szervezési beszámolóban csak sommásan és röviden érintett munkának köszönhető, amelyet az oroszországi külföldi csoportok végeztek, és amely az egyik legfontosabb lap az Oroszországi Kommunista Pártnak mint a világ kommunista pártja egyik sejtjének tevékenységében.”¹⁰

Azok a külföldi kommunista csoportok (szekciók, ahogyan Turkesztánban nevezték őket), amelyek Közép-Ázsia rendkívül bonyolult és sajátos viszonyai között dolgoztak, megkülönböztetett figyelmet érdemelnek, munkájuk tapasztalatai különösen értékesek a ma küzdő országok kommunista pártjai számára.

„1919 elején Turkesztánban már 14 külföldi kommunista pártszervezetet számláltak, amelyeknek összesen 3700 tagja volt. Közülük a magyar szekció volt a legnagyobb — 844 fő, a német — 622, a jugoszláv — 188, a csehszlovák szekció 128 tagot számlált”.¹¹

Turkesztánon kívül az OSZSZSZK más területén és kormányzóságaiban nem voltak a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjához tartozó kommunista pártszervezetek, közvetlenül az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt szervezetébe tartozó külföldi kommunista csoportokat hoztak létre. 1918. májusában az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága mellett megalakult a Külföldi Kommunisták Szövetsége.

Nagy volt a magyarok létszáma a katonai instruktorok V. I. Leninről elnevezett taskenti iskolájának személyi állományában, ahol a külföldi tagozatban képezték ki a turkesztáni arcvonalakon tevékenykedő Vörös Hadsereg internationalista egységeinek és alegységeinek parancsnoki állományát.

A külföldi tagozat 108 növendékből állt:

magyar	68 fő
német	23 fő
csehszlovák	10 fő
lengyel	7 fő”. ¹²

⁹ Партархив ИМЛ, ф. 17, оп. 11, ед. хран. 28, лл. 162., 165.

¹⁰ V. I. Lenin Összes Művei. II. kiadás, 38. k. Budapest, 1973. 143. o.

¹¹ Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, д. 17, л. 6.

¹² Центр. ГАРХ Сов. Армии, ф. 110, оп. 1, д. 9, лл. 3—13.; Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, д. 12, л. 6.

Közép-Ázsiában, a Vörös Hadsereg soraiban is ugyanolyan volt a magyarok létszámaránya, mint a pártban és a katonaiskola külföldi tagozatában.

A legnagyobb magyar szekció a szamarkandi pártszervezet szekciója volt. Szervezői és vezetői: Székely József, régi osztrák—magyar szociáldemokrata, valamint tanítványai és fegyvertársai, Spitzer Manó, Bocz Károly és Magyar Béla. Székely és Bocz a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága Központi Bizottságának tagjai voltak,¹³ Spitzer a KB első, Székely pedig a harmadik tanácskozásán.¹⁴

A magyar vezetők rendkívül jellemző vonása volt, hogy nemcsak aktívan részt vettek az öntudatos internacionalistáknak a Vörös Hadseregbe történő bevonásában, és internacionalista különítmények, alegységek és egységek felállításában, valamint azoknak a Turkesztáni Autonóm Szocialista Köztársaság frontjaira indításában, de — parancsnoki és politikai biztosi tisztségekben — aktívan kivették részüket a Közép-Ázsiában folyó polgárháború forradalmi harcaiból is.

Igy például a Szamarkandban felállított önálló zászlóalj politikai biztosa Székely, parancsnoka Spitzer, századparancsnoka Magyar elvtárs lett, Bocz elvtárs pedig a szamarkandi—buharai hadseregcsoport politikai osztályára került és kinevezték azoknak az internacionalista egységeknek és magasabbegységeknek fő instruktorává, amelyeket 1919 közepén kezdtek szervezni az addig felállított alegységek után. Mindezek az egységek egészen a polgárháború végéig harcoltak Turkesztán frontjain.

Az aktyubinszki front internacionalista egységeibe tartozó külföldi kommunisták és politikai biztosok pártcsoportját Teichner elvtárs, a Külföldi Munkások és Parasztok Területi Pártbizottsága elnökének közvetlen munkatársa vezette.¹⁵

Gábor József, aki 1910 óta volt a Magyar Szociáldemokrata Párt tagja és 1912. májusában aktív részt vállalt a budapesti dolgozók forradalmi megmozdulásában, 1917. októberéig nagy munkát végzett a táborokban a magyar és más nemzetiségű hadifoglyok között. Októberben részt vett a taskenti forradalmi harcokban, belépett a Vörös Gárdába. A forradalom győzelme után tevékenysége arra irányult, hogy a hadifogly munkásokat bevonja a Vörös Hadsereg soraiba. 1918 elején belépett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártba, majd a Vörös Hadseregbe. Szovjet-Turkesztán Kaspi-tengeren túli és más frontjain az angol intervenciók, fehérgárdisták és ellenforradalmi banditák ellen egy gyalogezredben harcolt, először mint vöröskatona, agitátor, század politikai tiszt, végül ezred politikai biztos. 1919-ben megválasztották a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottságának elnökévé, s ezzel egyidejűleg Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságának is tagja lett. 1921-ben Moszkvában volt előadó a politikai biztosokat kiképző Központi Pártiskolán.¹⁶ Sziklai Sándor, a Területi Bizottság tagja és a szekció vezetője, csak a plénumokon vett részt, egyébként szüntelenül a frontokon tartózkodott.

Plyen volt a külföldi kommunisták pártszervezetének sok más magyar vezetője is: rettenthetetlen katona és internacionalista tanító, aki példát mutat

13 Партархив ИМЛ, ф. 17, оп. 11, ед. хран. 28, л. 165.; Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, ед. хран. 314, стр. 31.

14 Центр. Партархив ИМЛ, ф. 17, оп. 11, ед. хран. 28, л. 165, и Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, ед. хран. 314, стр. 31.

15 И. С. Соловьев: Иностранные коммунисты в Туркестане. Госиздат Узбекской ССР, 1961 г., стр. 119.

16 Уо. 38. о.; Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, ед. хран. 314, стр. 30.

proletár internacionalista kötelességének teljesítésében, valamint hősiességben és fegyelemben az angol intervenciók, fehérgárdisták és a szovjetellenes nacionalista banditizmus elleni harcokban.

A közép-ázsiai fegyveres osztályharc rendkívül heves és kegyetlen volt. Az angol intervenciók és Közép-Ázsia általuk gyámolított ellenforradalmi erői Turkesztánban a rablőháború módszerét alkalmazták. „Az imperialisták robbanó lövedékeket használnak, megtámadják a kórházvonalakat, kegyetlenül lemészárolják az útjukba eső és a front közelében élő békés lakosságot, egytől-egyig kiirtják az európai és az őslakos gyerekeket és nőket” — jelentette Leninnek a Turkesztáni Központi Végrehajtó Bizottság elnöke.¹⁷

Az ellenforradalmi banditák különösen brutális módon viselkedtek. Nagy élvezettel kínozták a fogoly vöröskatonákat és a szovjet embereknek nyújtott támogatásuk miatt rendkívül gyűlölték a külföldi internacionalistákat. Bőrükből csillagot vágtak ki és szíjat hasítottak, levágták ujjjaikat, fülüket, orrukat, kiszúrták a szemüket, testüket lovakkal hasították ketté.

A Turkesztáni Autonóm Szocialista Köztársaság — mint Lenin megállapította — a szocializmus előőrse és világitótornya volt, kijelölte azt az utat, amelyen Kelet elnyomott népeinek haladniuk kell annak érdekében, hogy megszabaduljanak a gyarmati elnyomástól. Ugyanakkor ez a világitótorny a ragyogó jövő példaképe is, ha ezt az utat fogják követni.

Ennek a világitótornynak az ázsiai elnyomott országok néptömegeire gyakorolt forradalmasító hatása rendkívül nagy volt. Az angol gyarmatosítók, az imperialisták attól félték, hogy hatása kiterjed majd „az angol király koronájának gyöngyszemére”, indiai gyarmatukra, és az indiai határok közelében fekvő országokra is. Az imperialista hatalmak között megállapított „befolyási övezetek” felosztása alapján az angol gyarmatosítóknak komoly érdekeltségeik voltak Közép-Ázsiában, korlátlan hatalommal rendelkeztek itt a reakciós, ellenforradalmi és szovjetelleness körökben, de különösen a Turkesztánnal határos ázsiai államokban, Perzsiában, Afganisztánban és Nyugat-Kínában. Az angol imperializmus mind Turkesztánban, mind pedig annak határain túl egyesítette, szervezte és koordinálta a sötét ellenforradalmi erők tevékenységét. Turkesztánba kémeket és diverzánsokat küldött. Megszervezte, vezette és ösztönözte a Szovjet-Turkesztán elleni harcot, tanácsadókkal, instruktorokkal, fegyverrel, lőszerrel és pénzzel támogatta az ellenforradalmi banditákat és a fehérgárdistákat. Célja az volt, hogy megdöntse Turkesztánban a szovjethatalmat és klerikális, muzulmán uralmat létesítsen ott, angol protektorátus alatt.

„Turkesztánt angol ügynökök árasztották el... Diplomataik képében kapcsolatot teremtettek a helyi földalatti ellenforradalmi szervezetekkel, és lényegében véve ők vezették azokat”.¹⁸

A frontok gyűrűjével körülzárt és területén nagy ellenforradalmi góccokkal, ráadásul — a Káspi-tengeren túli területen — megerősített angol intervenciók csapatok bevetésével küzdő, Oroszország európai részének gabonatermő és ipari tartományaitól, valamint a Szibériától elvágtott Szovjet-Turkesztán vérét hullatta és éhezett. Az emberek a betegségek, a katonák a sebesülésektől pusztultak, nem volt gyógyszer és minden szükséges eszköz hiányzott az ellenforradalommal és az intervenciókkal vívott harchoz. Velük együtt szenvedtek az

¹⁷ Туркменистан в период иностранной интервенции и гражданской войны (1918—1920 гг.). Сборник документов. Ашхабад, 1957 г., стр. 147.; История коммунистической партии Туркестана. Госиздат Узбекской ССР, 1964 г., стр. 32. Az ellenforradalmi banditizmus a kulákok, hűbérurak, a helyi feudális burzsoázia és a reakciós muzulmán papság proletárdiktatúra elleni osztályharcának kifejezése volt.

¹⁸ Очерк истории коммунистической партии Туркестана. Том III. Госиздат Узбекской ССР, стр. 33.

internacionalisták is. Ezenkívül őket még súlyosan megviselte Közép-Ázsia éghajlata is. Különösen nehéz volt a Kárpát-medence éghajlatához szokott magyar internacionalisták helyzete.

Turkesztán Kommunista Pártja és a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja határozatot hozott a 18—27 éves korú kommunisták mozgósítására azzal a céllal, hogy növeljék a Vörös Hadseregben a párt befolyását, az egységek ütőképességét.

„Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottsága tagjainak egyharmadát, a szovjetek tagjainak 50%-át, a volt hadifoglyok közül mintegy ezer kommunistát Turkesztán különböző frontjaira vezényeltek.”¹⁹

Figyelembe kell venni, hogy Turkesztán Kommunista Pártja polgári és katonai pártszervezeteiben sok olyan hadifogoly volt, akik még a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának létrejötte előtt léptek be a pártba. Így például az önálló internacionalista lovasdandár állományába tartozó K. Liebknechtről elnevezett 2. internacionalista ezredben 1920. január közepén a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának 62 tagja szolgált, ebből 34 magyar, 21, német és 6 horvát. Az ezred Kommunista (bolsevik) Pártjának pártszervezetébe 6 magyar tartozott.²⁰ Egyszóval, egy és ugyanazon egységnél két pártszervezet volt: az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt, valamint a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja. Ez a történelmi tény Turkesztán sajátosságainak egyike. Lenin utasítására a külföldi kommunisták beolvadtak az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt soraiba.

Turkesztán Kommunista Pártja nagyra értékelte a külföldi kommunista munkások és parasztok tevékenységét a közép-ázsiai fegyveres osztályharc kemény éveiben. A külföldi kommunisták becsülettel teljesítették proletár internacionalista kötelességüket nem csak Szovjet-Oroszország proletariátusával szemben, de Turkesztán lakosságának dolgozóival szemben is, amikor pedig az Októberi Forradalom hatására megérett a forradalmi helyzet a hivinszki és buharai kánságban, és amikor a felkelést vezető szervek segítségért fordultak Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságához és a Népbiztosok Tanácsához, Lenin és az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt utasítására testvéri internacionalista segítséget kaptak. A turkesztáni front csapatainak internacionalistái a vöröskatonákkal és a buharai forradalmi különítményekkel vállvetve harcoltak az emír és a hűbérúr-bégek csapatai ellen a Buharai Népi Szovjet Forradalom²¹ harcaiban.

És győzött a Buharai Népi Szovjet Forradalom. A feudális monarchát megfosztották hatalmától, az emír külföldre szökött.

II.

A XIX. század hatvanas éveiben leigázott buharai kánság²² az orosz birodalom protektorátusa volt. Belügyeibe a cárizmus nem avatkozott, de korlátozta gazdagodását, lakossága pedig továbbra is a bégek, hűbérurak, az emírátsi tisztviselők, kulákok önkénye és kizsákmányolása alatt sínylődött. Az emír az államkincstárt saját tulajdonának tekintette. Minden rendű-rangú hivatal-

¹⁹ Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 1, д. 59, лист 39.

²⁰ ЦГ Архив Красной Армии, ф. 110, д. 3, лл. 217., 158.

²¹ Hivatalosan így nevezték ezt a forradalmat.

²² Minden állami (hivatalos) okmányban így nevezték akkor Buharát; helytelen tehát vele kapcsolatban ezekben az években „emirátus”-ról beszélni.

viselő lelkiismeretlenül fosztogatta a népet, a beszedett súlyos adókat pedig megosztotta feletteseivel. A törvénytelenység és az önkény hatalmas méreteket öltött.

Buhara dolgozói az Októberi Forradalom hatására fokozták az emír, a bégek, a hűbérurak elnyomása és önkényessége elleni harcukat.

1918-ban a bolsevikok pártszervezetei először a buharai föld „kisajátított” területein jelentek meg, amelyeken a cári kormányzat a közép-ázsiai vasút egy szakaszát építette. Az állomások mellett, az Afganisztánnal szomszédos államhatár sávjában, ott, ahol Kerki és Termez erődítményei és a határ menti orosz határőrhelyek voltak, lakótelepek létesültek.

A vasút két oldalán levő „kisajátított” földszáv ugyanis, a falvak, a városok és erődítmények, területen kívüliek voltak, ott csak cári alattvalók élhettek. Október után ezek a Turkesztáni Autonóm Szovjet Köztársaság tulajdonába kerültek és a szovjethatalom szervei, valamint a bolsevikok szervezetei ezeken a településeken jöttek létre. Az októberi győzelem után a szovjet kormány — a népek önrendelkezési elvének alapján — a buharai kánságot önálló államnak tekintette. Az emír azonban szuverén egyeduralkodóvá vált és a hazáját szovjetellenes góccá változtatta.

Az angol imperializmus, arra törekedvén, hogy Turkesztánban felszámolja a szovjethatalmat és elszakítsa az Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaságtól, a buharai emírt és annak hadseregét is felhasználta. A Turkesztán területébe ékelődő és két részre osztott országot az ellenforradalmi, szovjetellenes erők fészkévé tette. A buharai emír, attól való félelmében, hogy Szovjet-Turkesztán forradalmasító hatása népére is kiterjed, az angolok engedelmes báb-jává vált. Az angolok a kánságra szabadították tanácsadóikat, instruktoraikat, kiképezték az emír hadseregét, fegyverrel és lőszerrel látták el, s az országot a Turkesztáni Autonóm Szocialista Köztársaságba küldendő kémek és diverzán-sok fészkévé tették. Az emír szovjetellenes akcióit összehangolták a fehérgárdisták és az ellenforradalmi banditák tevékenységével. Az emír, megszerezve az angol támogatást, megkönnyebbült, és a Szovjet-Turkesztánnal, valamint a „kisajátított” övezetekben levő orosz településekkel szomszédos határon provokációkat, incidenseket kezdett szervezni, arra kényszerítve az alárendelt bégeket és helyi vezetőket, hogy a szovjet állampolgárokat minden módon üldözzék, nem engedték be őket a szomszédos buharai „kislákok” (közép-ázsiai falvak) piacára, a települések vízellátó csatornáit elzárták stb. Saját alattvalóinak megtiltotta, hogy szovjet állampolgároknak élelmiszert adjanak el. Az emír szárbázai²³ tűz alá vették a szovjet őrseget, a határőröket és a városkapukat, önkényesen behatoltak a szovjet területre, kiszabadították az elfogott csempészeket és hírszerzőket.

A buharai határ nemcsak államhatár, hanem két különböző világ — a szocializmus és a vele szemben álló feudalizmus — határa is volt.

Az önálló szamarkandi határőrezred lovas határőr osztályának — melyben kezdetben az 1. század parancsnoka, majd osztályparancsnok voltam — állományában sok magyar volt, az osztály a Buharával szomszédos határszakaszt védelmezte a szamarkandi vidék kattakurgáni járása területének nyugati határvidéke mentén. A szolgálat nehéz és veszélyes volt. A területünk határőrsének háta mögött tevékenykedő ellenforradalmi banditákkal vívott harcok és a provokáló buharai határőrökkel történő fegyveres összecsapások, a lövöldözések állandó jellegűek voltak. A harctevékenységen, a határvédelmen, a csem-

²³ Szárbáz = a buharai hadsereg katonája.

pészek elleni harcön kívül kötelességünk volt tanulmányozni a fegyveres öszszecsapásokban nem egyszer a határőr csapatok segítségére siető buharai hadsereget, annak sajátosságait, taktikáját, erős és gyenge oldalait, mint potenciális ellenséget az emírral vívandó esetleges háborúban.

Példaképpen elmondok a szokásos incidensek közül egy jellemző esetet. 1920. május 23-án határőrsztyáalom tapasztalt felderítői — Gábris István magyar internacionalista és idős katonabarátja, a tadzsik Szaid Kaharov — feladatuk végrehajtása során felderítést folytattak a Muszakak buharai oldalán levő határ menti nagy sztyeppvidék mögött, ahol korábban a Nagy Sándor által vezetett határőr portya eladdig nem tapasztalt, szokatlanul élénk mozgást, új szár bázok megjelenését figyelte meg. Ezek nem az emír határőr csapatai voltak. A tapasztalt felderítők, miután ellenőrizték ezeket az értesületeket, a következőket jelentették: Új szár bázok gyülekeznek, nagyszabású provokációra készülnek — meg akarják támadni a határőrhelyeket azzal a céllal, hogy öszszecsapást idézzenek elő a határőrség segítségére siető tartalékunkkal.

Mivel ügynöki felderítés révén ugyanezeket az adatokat és következtetéseket már megkaptam, kivezényeltem a határőrhelyre egy lovasszázadot a tartalékból. A buharaiak megtámadták az őrsöt és elhúzódo harc bontakozott ki. A saját területükre visszavetett buharaiak a hátországból újabb erőket vontak előre és újra kezdték a támadást. Kértem az ezredparancsnokot, hogy tartalékai val nyújtson segítséget nekünk. A harc két napig tartott, akkor elcsendesedett, majd ismét fellángolt. A Tankusics Sándor parancsnoksága alatt álló század a buharaiak hátába került és arra kényszerítette őket, hogy eltakarodjanak földünkről, beszüntessék rajtaütéseiket, őrsaink és határőreink zaklatását. Később kiderült, ezt a vállalkozást azzal a céllal folytatták, hogy eltereljék figyelmünket a szomszédos határszakaszról, ahol ezredünk egy zászlóalja védelemben állt. Ezen a csak gyalogság által védett szakaszon kellett átlépnie a határt az ellenforradalmi banditák védelme alatt annak a fegyverrel megrakott hatalmas teherhordó karavánnak, amely az ellenforradalmárok által Szovjet-Turkesztán területén öszszerabolt értékeket szállította volna külföldre.

A buharaiak hadművelete nem járt sikerrel, a karavánt a mi területünkön harcban foglyul ejtettük. A turkesztáni front forradalmi katonai tanácsa, miután elemezte a katonapolitikai helyzetet, megállapította, hogy az emír azért szemtelenedett el, mert úgy véli, erői teljesen készen állnak a Szovjet-Turkesztán elleni támadásra. M. V. Frunze, a turkesztáni front parancsnoka, parancsot adott D. E. Konovalovnak, a 2. önálló lövészdandár parancsnokának, hogy állítsa fel a szamarkandi-buharai hadseregcsoporthat. Az emír csapatai azonban nem támadták meg a Turkesztáni Köztársaságot. Az eseményeket a Buharában érlelődő forradalmi helyzet határozta meg. A nép fellázadt az emír és a bégek feudális elnyomása ellen. A felkelés vezető szerve, a Buharai Kommunista Párt által létrehozott Öszzbuharai Forradalmi Bizottság, segítséget kért a Turkesztáni Kommunista Párt Központi Bizottságától és a köztársaság Népbiztosi Tanácsától.

A szamarkandi—buharai hadseregcsoporthatba tartozó csárdzsui csoportosítás harctevékenysége 1920. augusztus 28-ról 29-re virradó éjszaka kezdődött. Ez adta meg a jelet a buharai forradalmi különítményeknek és a turkesztáni front egységeinek, hogy támadásba kezdjenek az egész buharai határon, a kán ságon belül pedig az 1. hadsereg parancsnoka, G. V. Zinovjev irányítása alatt álló kogani harcászati csoportnak, hogy Novaja-Buhara város „kiszajátított” körzetéből és Kogan állomástól a kán ság fővárosára, a Sztárajá-Buhara-i városerődre támadjanak.

A szamarkandi és kattakurgáni harcászati csoportok több csapást mértek, az elsőt délen, Sahriszjabaz—Guzar irányában, a másodikat nyugaton, Hatircsi—Znadin—Kermene irányában. Ezek a harcászati csoportok alkották D. E. Konovalov elvtárs szamarkandi—buharai hadseregcsoportját is.

Én magam a buharai forradalom előestéjén kerültem a szamarkandi önálló határőrezred határőrsztyálynak parancsnokságához. Az osztályt a kattakurgáni harcászati csoport összevont lovaskülönítményéhez csatolták, amelynek állományába tartozott még a K. Liebknechtről elnevezett 2. internacionalista lovasezred 1. magyar lovasosztálya, az önálló internacionalista lovasdandár (a dandárparancsnok Kuzselo volt) magyar útege, a kattakurgáni őrzászlóalj és Bulatov elvtárs buharai forradalmi osztága. Az összevont lovaskülönítmény parancsnokául engem jelöltek ki. Volt határőrsztyályom vezetésével Tankusic Sándor magyar internacionalistát, az 1. határőrsztyád parancsnokát bízam meg.

A kattakurgáni csoport második összevont osztagát P. I. Szokolszkij vezette. Ebbe az osztagba tartozott a 2. internacionalista lovasezred 2. német osztálya és Ernest Francevics Kuzselo önálló internacionalista lovasdandárjának 1. lovasezrede. Kuzselo elvtárs volt a parancsnoka a kattakurgáni harcászati csoportnak, melybe két páncélvonat is tartozott: a Rosa Luxemburgról elnevezett 10. sz. és a „Vörös Dagesztáni” elnevezésű 55. sz. páncélvonat, valamint a páncélvonatok deszantosztagaként az önálló magyar menetzászlóalj.

Augusztus 28-ról 29-re virradó éjszaka elértük a határ menti Hatircsi város-erődöt. Az osztagom hajnalban meglepetésszerűen megrohmozta a hatircsi bégnek az erőd falai alatti táborban elhelyezkedő csapatait és a menekülő ellenség nyomában behatolt a városba. A bég csapatait szétvertük. Egyedül a bégnek sikerült elmenekülnie.

A hadművelet második napján, Szokolszkij elvtárs különítményével együttműködve és a páncélvonatok támogatása mellett, ugyanilyen módon verte szét osztagom a znadini bég csapatait és foglalta el a bég székhelyét, Znadin város-erődöt.

Szeptember 1-én a Kuzselo-csoport erőivel bevettük a hatalmas Kermene város-erődöt, az emír nyári rezidenciájának egyikét és felszámoltuk a kermenei bég erős csoportosítását, valamint a hatircsi és kermenei bég csapatainak ide menekült maradványait.

Ily módon a negyedik napra a Kuzselo-csoport már végrehajtotta feladatát. A Kermene alatt vívott harcokban hősi halált halt Vrabcz Miklós, a Karl Liebknechtről elnevezett 2. internacionalista lovasezred parancsnoka, 1918 óta kommunista párttag, a Vörös Zászló Érdemrend kitüntetettje. Mindazokat, akik ebben a hadműveletben, továbbá a Znadin és Hatircsi alatti harcokban estek, Kattakurgán városában tömegsírba temették. Emlékművükön a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója óta a dicsőség örök tüze ég.

Az emlékmű és a mécses azokra emlékezteti az utódokat, akik — becsülettel eleget téve proletár internacionalista kötelességüknek és V. I. Leninnek, a világ proletáriátusa vezérének utasítását követve támogatták Kelet elnyomott népeinek nemzeti-felszabadító harcát — hősi halált haltak a kisemmizett és gyenge népek elnyomók elleni harcában.

Feladatának teljesítése után a csoport parancsot kapott D. E. Konovalov hadseregcsoport-parancsnoktól, hogy Kermene vasútállomáson vagonírozson be és siessen az emír fővárosa, Sztárája-Buhara falai alá, Zinovjev kogani csoportjának megerősítésére. Osztagom parancsot kapott, hogy az első szerelvényen haladjon. Amíg berakodtunk és elindultunk, a helyzet — anélkül, hogy

tudomást szereztünk volna róla — nagy mértékben megváltozott. Az emír elhagyta az ostromlott Sztárája-Buharát és tovább menekült. A Zinovjev-féle csoport egységei átjárót robbantottak, betörték az erődbe és a város belsejében harcoltak. Nekünk az a feladat jutott, hogy kézre kerítsük a menekülő emírt és — megsemmisítve a kísérő lovasságot — elfogjuk a buharai kánság kormányát.

Szerelvényemet Kiziltepe állomáson feltartóztatták, akkorra már Szamar-kandból odaérkezett M. V. Frunze és D. E. Konovalov is. Parancsot kaptam a kirakodásra és arra, hogy eröltetett menetben haladjunk, továbbá hogy a Kuzselo-csoport főerőinek megérkeztéig tartóztassuk fel, majd pedig a főerőkkel együtt fogjuk el az emírt és semmisítsük meg kíséretét.

A közép-ázsiai nyár 1920-ban nagyon forró volt. A rekkenő hőség kimerítette a lovakat és a katonákat. Eröltetett menetben kellett haladnunk, holott az évnék ebben a szakában az izzó sivatagban végrehajtott eröltetett nappali menektek csak végszükség esetén megengedettek. Számunkra azonban nem volt más kiút, a körülmények sürgős menetelésre készítettek bennünket.

Le kellett számolnunk az emírrrel, a turkesztáni fehér erők utolsó hatalmas támaszával. A Sztárája-Buhara erődítményben tartózkodó és a fellázadt nép forradalmi osztagaival, valamint a turkesztáni front vörös csapataival körülvett Szaid Alimhan emír megértette, trónjától meg kell válnia. Elhatározta, hogy a nehezen járható hegyes területeken közelebb kerül Afganisztán határához, ahol menedéket talál.

Elhagyta tehát a körülzárt Sztárája-Buharát és magával vitte lovasságának válogatott, legjobb ezredeit. A szökevényt a daliás gárda-lovasezred, személyes kísérő osztálya, a kozák zsoldosok és egy afgán ezred kísérte. Magával vitte mesés kincseit és háremét is. A súlyos terhet hordozó kétkerekű kocsik sora és a felmálházott lovak oszlopa azonban gátolta az uralkodót a gyors menekülésben.

Az emír nyugtalan volt, folyton sürgette a parancsnokokat, gyorsabb tempót követelt. A kocsik és a lovak azonban roskadoztak a hatalmas terhek alatt. Az elkényeztetett háremhölgyek nehezen túrték az úti megpróbáltatásokat, s amikor szekerük kátyúba jutott, sírni kezdtek és kiabáltak a kocsisoknak, hogy ne hajszojják a lovakat. Az arbakesik (arbakes=kocsis) nem tudták, kire hallgaszanak: a tisztekre vagy a szeszélyes szépségekre. A háremhölgyek bizonyára veszélyesebbek a tisztéknél, emlékeznek majd az úton előfordult engedetlenségre és egy alkalmas pillanatban panaszt tesznek az emírnél s akkor nem marad el a kegyetlen megtorlás. A kocsisok jobbnak látták, ha csendesen kullognak. Mindezt az emír lovasságának fogságába esett tisztjei mesélték el nekem kihallgatásuk során.

Osztagomat én magam is sürgettem. El kellett vágnunk a menekülők útját és fel kellett tartóztatnunk őket, amíg a kattakurgáni csoportosítás főerői megérkeznek. Nem gondoltam arra, hogy a túlerőben levő ellenséget önállóan megsemmisítsem, mivel a felderítők az emír lovascsapatainak mélységét 12 verszten állapították meg. (1 verszt=1064,5 m)

A hőséghez szokott lovak nagy nehezen mégis elviselték az eröltetett menetet. A sivatag porával vegyülő pára szürkésbarnára festette a lovakat, szájukból fehér hab szakadt. Olykor-olykor az ügetésről lépésre tértünk át, s a „pihenésnek” e rövid és ritka perceiben hallhattuk a lovak nehéz fújtatását.

Szabó Rudolf politikai biztos hangosan gondolkozott: „Ha így rohanunk, tönkremegy a lóállomány és kimerülnek az emberek”. „Tudom, de a feladatot minden áron végre kell hajtani, a prancsot Frunze elvtárs, a turkesztáni

front parancsnoka adta ki” — válaszoltam. „Ha így sietünk, agyonhajszoljuk a lovakat és harcképtelenné válunk” — aggódott a politikai biztos, hiszen a buharai kánság fővárosát, Sztáraja-Buharát ostromló kogani hadseregszertartó segítségére kellett közvetlen feladatunk végrehajtása után sietnünk. Akkor még nem tudtuk, hogy a vörös csapatok, a mi segítségünk nélkül, rohammal bevettek Sztáraja-Buharát.

Én, mint idevalósi, nyugtatgattam Szabót: „Te még nem ismered a közép-ázsiai lovakat. Nagyon szívósak és ha kimerülnek is, hamar összeszedik erejüket...”

Elcsendesedtünk. A rekkenő hőség nagyon elálmosított bennünket. Egyszer csak látjuk, hogy lovasok ügetnek felénk — a felderítő lovasjárőr hírvívői voltak.

„Parancsnok elvtárs! Gábris István, a lovasjárőr parancsnoka utasított, hogy jelentsem Önnek: innen három versztnyire az országúton nagy lovasoszlop halad. Az oszlopban észrevették az emír személyes védelmét biztosító szárbázokat. Tovább folytatjuk az ellenség megfigyelését” — jelentette hetykén, lovas módra a harcos.

Osztagunk sietett elállni az emír lovasságának útját. „Ügetés!” — adtam ki a parancsot. Menet közben utasítottam Vallach Pált, a magyar osztály 1. századának parancsnokát: „Vezesse az osztagot ügetésben mögöttünk az országúton.” Én magam, a politikai biztossal és néhány harccsal, Gábris lovasjárőréhez vágattam.

Gábris István távcsövön figyelte az emír lovasságát, amely egy kis pihenőre megállt. Tájékoztatót nem kértem, mivel a helyzet világos volt. Együtt folytattuk a megfigyelést.

Az ellenség négyszeres túlerőben volt, de nem volt tüzésége. A nehéz angol géppuskákat szétszedték és málhazsákokba rakták, következképpen lövéshez való előkészítésük jóval lassabban történt, mint a mi, tüzelésre bármely pillanatban kész, könnyű „Louise” géppuskáinké. Azonkívül a szekérsor megnehezítette a lovasság manőverezését.

Miután értékeltem a harchelyzetet, elhatároztam: valamennyi rendelkezésemre álló tüzesszökkel váratlan csapást mérek az oszlopra, a magyar osztály rohamot indít az ellenséges főerők jobb szárnya ellen, a határór osztállyal pedig megtámadom az oszlop végét, hogy elszakítsam a szekérsort és a máhazszállító oszlopot. Parancsot adtam segédtiszemnek, Ványa Agarkovnak: „Vágass Vallach elé! Amint meghallja a géppuskák hangját, a magyar osztállyal támadja meg jobbról az oszlop élet, igyekezzék visszavetni az ellenséget a Zerafsan folyó völgyéhez. Amint átadtad a parancsot, vezesd ide hozzám a határór századot, de úgy, hogy az ellenség észre ne vegye!” Agarkov röviden elismételte a parancsot és a lovához futott...

Tankusics Sándor parancsnoksága alatt hamarosan odaértek a lovas határór századok, az összevont lovasosztagomba tartozó magyar osztállyal együtt. A határőröket rejtve elhelyeztem a cserjésben, a századok állományából kijelöltem a géppuskakezelőket. Parancsnokul Mészáros András barátomat neveztem ki. Velem csak Szabó Miklós egy géppuskás raja maradt.

„No, Mészáros elvtárs, füttyülj az öregségre! Látod azt a nagy fát a cserjés szélén? Foglalj mellette tüzelőállást és amint meghallod Szabó géppuskáját, nyiss tüzet te is... De mit is tanítgatlak téged!” — mondtam hű bajtársamnak.

Minden erőnket megfeszítve, összehangoltan, bátran, pontosan cselekedtünk. A tüzoroszat szünetében, Mészáros tüzelésén át, távolról a magyar osztály gép-

puskatüze hallatszott. „Vallach derék legény, pontos, időben rohamra lendült!” — mondtam Szabó politikai biztosnak. „Vallach nem csap be” — erősítette meg ő is.

Az országúton az ellenséges oszlopban pánik keletkezett. Az emír lovassága szanaszét ugratott és eltűnt a sztyeppén. A kocsisor és a málháslovak a lovaság után igyekeztek. Sok szekér felborult, a kocsisok szétszaladtak.

A határőröket én vezettem rohamra. Lecsaptunk a menekülő lovasgárdistákra visszavetettük őket a szekerektől és a málhától. Az ellenséges oszlop szárnyán pedig már sebesen száguldott a magyar osztály.

A harc heves, és mint a lovasságnál általában, gyors lefolyású volt. Az ellenfél megpróbált ellentámadást indítani és kiszabadítani szekérsorát, de eredménytelenül, s így visszavonult.

Parancsot adtam Kovács János törzskürtösnek az „Appel” (=gyülekező) jel fúvására. A századkürtösök megismételték a jelet, s már össze is gyűlt az összevont különítmény minden alegysége. Erőfeszítésünk végső célja az volt, hogy feltartóztassuk az emír lovasságát, leszorítsuk menetvonaláról a Zerafsan folyóhoz és ne engedjük elmenekülni főerőink beérkezése előtt.

Miután kiadtam a parancsot, Szabó komisszárral a harcmezőre ügettem, meg nézni, mit hagyott ott az emír. Az országúton, az ütközet helyén, felborult szekereket láttunk. Az egyik ló a kettős kocsirúd között rúgkapált nem tudott lábra állni. A földön fiatal nő ült és hangosan jajveszékelt. Parandzsája (a mohamedán nők fátyolruhája) és hosszú fekete fátyla a lábainál hevert. Ijedtében megfélekedett a szigorú törvényről, amely megtiltja, hogy a nő idegen férfi előtt fedetlen arccal mutatkozzék. Mellette állt Nagy Sándor harcos és megbabonázva nézte. Ahogy meglátott, ezt dünnyögte: „Még ilyen szépet! Ilyen gyönyörűt soha életemben nem láttam, még képen sem”!

„Jó zsákmányt adott az Úr” — osztotta Nagy Sándor véleményét Nagyballi János felderítő. A nők, miután észrevették a feléjük közeledő katonákat, fátylaikba burkolóztak, a kisgyermek sírva fakadtak.

„Ne féljete!” — fordult hozzájuk Szabó politikai biztos. Urmanov századparancsnok szinkronban fordította szavait, alaposan hozzáfűzve a magáét is. „Semmi bántódástok nem esik. Elviszünk a városba, akinek rokonai vannak hozzájuk mehet. Akinek nincsenek, annak munkát szerzünk. Dolgozni fogtok, eltartjátok magatokat és gyermekeiteket”.

„No, boldoggá tettem az elkényeztetett háremhölgyeket — jegyeztem meg —. Életükben sem dolgoztak, aligha erről ábrándoztak”!

Az asszonyok elcsendesedtek, a gyerekek elhallgattak. Sokan ismét felfedték arcukat. Meg akarták mutatni, hogy nem értenek egyet az iszlám dogmáival, a hárem pedig arról győzte meg őket, hogy a szépségük arra való és Alilah is azért adta, hogy gyönyörködjenek benne. Szépségüket illetően Allah nem csapta be őket.

Első látásra is különösen feltűnt egy 19 év körüli, gyönyörű alakú lányka, gazdagon öltözve, csodás keleti ékszerekkel dúsan felékesítve.

„Tökfilkók, ilyen nőket otthagyni”! — hüledezett Andrej Dorosenko, a határőr osztály összekötője. — „Te is otthagynád, ha géppuskából lövöldöznének rád” — jegyezte meg Szabó.

„Én ugyan inkább meghalnék, de egy ilyen szép asszonyt ott nem hagynék” — mondotta Nagy Sándor, miközben a gyönyörű nőt nézte. „Nohát, ti nagy szakértői a női szépségnek, vágtsatok csak a helyetekre, a századotokhoz. Harcolnunk kell, nem pedig a fogoly nőkben gyönyöröködni” — dorgáltam meg tréfásan bajtársaimat.

Egy idő elteltével az asszonyok egészen magukhoz tértek, és mivel rájöttek, hogy nem fenyegeti veszély őket, kacérkodtak velünk, meglátszott rajtuk a hárem iskolája. Ekkor odavágtatott hozzám Kazsbak Kalmuradov, a lovászom.

„Parancsnok elvtárs, a falu mellett egy egész szekérsornyi nő és gyermek van. Velük vannak a szekerek és a málhahordó lovak, drágaságokkal megrakva” — jelentette.

„Induljunk komisszár, megnézzük, mit veszített el ott az emír, intézkedünk, aztán pedig utolérjük az oszlopunkat” — s ezzel Szabóval együtt a faluba vágattunk. Itt szokatlan kép fogadott bennünket. A földön mindenütt batyuk, utazóládák, bőröndök heverték, tartalmuk félig kiszóródva. És még mi minden volt itt! — aranypénzek, aranyrudak, drágakövek foglalát nélkül, gyémánttal és drágakövekkel díszített ékszerek, fegyverek, fafaragványok, aranyedények, kelyhek, drága szőrmeruhák, brokát- és bársonyköpenyek... Minden letaposva, bepiszkítva, ... de volt itt állati és emberi tetem, törött szekér is.

A kis falu minden kunyhóját és pajtáját rémülten kiabáló, síró asszonyok és gyermekek töltötték meg. Elég volt egy pillantás gazdag ruhájukra és gyönyörű fiatal arcukra, már tudtuk is — az emír háremhölgyei állnak előttünk.

Mindenekelőtt megparancsoltam a helyi nyelven beszélő katonáknak, hogy nyugtassák meg a foglyokat. A politikai tisztet pedig századának egy szakaszával és két írnnokkal otthagytam, hogy gyűjtsék össze a zsákmányt, az asszonyokat és gyermekeket pedig szállítsák be Gizduvan városába és adják át az Összbuharai Forradalmi Bizottságnak...

Ideje volt már harcrendbe állni: az emír hamar odaérhet a vasúthoz és összeütközhet a vörös páncélvonatokkal. Sietve el is ügettünk az ellenséget üldöző magyar osztály nyomában.

Mégsem sikerült azonban az emírt elfogni. Amint a vasúthoz ért, megállította lovasságát és felénk fordította. A szárbázok a halálra ítélték kétségbeeséssel küzdöttek és feltartóztatták támadásunkat. Segítette őket a vörös páncélvonatok egy ostoba tévedése is: lovasságunkat ellenségnek véelve srappnellet lőttek bennünket. Szét kellett szóródnunk a sztyeppén, hogy ne szenvedjünk nagyobb veszteséget. Messze lemaradtunk az emír és kísérete mögött. Ő pedig egyedül, csak személyes kísérő századával, átkelt a vasúti pályatesten és feláldozva válogatott lovasságát, háremét és kincseit, Afganisztánba szökött.

Abban a pillanatban azonban még nem tudtam, hogy az emír üldözése haszontalan. Elhatároztam, hogy Malik állomáson nagy pihenőt tartok. A sötétség beálltával készülödni kezdünk, hogy folytassuk az üldözést. Erről távirati jelentést is küldtem D. E. Konovalovnak, a samarkandi-buharai hadseregcsoporthoz parancsnokának. Hamarosan parancsot kaptam tőle, hogy reggelig pihenjünk, majd pedig térjünk vissza Kattakurgánba és útközben igyekezzünk kihalászni az emír szétvert csapataiból menekülő szárbázokat.

Az emír üldözését a samarkandi harcászati csoportosításra bízták, amely menekülésének útjában tartózkodott. A volt uralkodó azonban messziről elkerülte a vörös egységek által elfoglalt városokat és Kelet-Buhara magas hegyvidékén rejtőzött, ahonnan aztán 1921. februárjában kiebrudalták Afganisztánba.

Azon a napon, amikor osztagunk az emír lovasságával harcolt, a kogani csoportosítás elfoglalta az emír fővárosának belső védőbástyáját, megsemmisítette a helyőrséget. Győzött a Buharai Népi Szovjet Forradalom. Ebben nem kis érdemük volt a turkesztáni front csapataiban szolgáló magyar internacionalistáknak.